

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

ΘΑΝΑΤΟΙ ΑΠΟ ΠΕΙΝΑ ΣΤΗ ΣΥΡΟ, 1941-1944 Μύθοι και πραγματικότητες¹

Ἡ Σύρος παρουσιάζει μιὰ ἰδιαιτερότητα σὲ σύγκριση μὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας: ἔχει ἓνα συμπαγὲς καθολικὸ πληθυσμὸ ὁργανωμένο σὲ δικό του δῆμο. Οἱ καθολικοὶ κάτοικοι ἀποτελοῦσαν τὴ συντριπτικὴ πλειοψηφία τοῦ νησιοῦ, ὅταν, ἀμέσως μετὰ τὸ 1821, ἔφθασαν στὰ παράλια τοῦ οἱ πρόσφυγες τῆς Ἑπανάστασης: Χιώτες, Σμυρνιοὶ καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Αὐτοὶ ἔφτιαξαν, μὲ τὰ ἐπιχειρηματικά τους κυρίως ἐφόδια, τὴν Ἑρμούπολη καί, ἐκμεταλλευόμενοι τὴ συγκυρία τοῦ Ἀγώνα καὶ τὴν κεντρικὴ θέση τῆς Σύρου στοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους Ἀνατολῆς - Δύσης, κατέστησαν τὴν πόλη τους, γιὰ πολλὲς δεκαετίες, τὸ σπουδαιότερο οἰκονομικὸ καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀστικὸ κέντρο τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους.

Οἱ καθολικοὶ δέχθηκαν κατ' ἀρχὴν τοὺς πρόσφυγες στὴ γῆ τους, ἀλλὰ ἀντέδρασαν ὅταν εἶδαν νὰ φουντώνει μιὰ νέα πόλη ποὺ μὲ τὸ δυναμισμό της φαινόταν νὰ τοὺς ἀπειλεῖ ἄμεσα. Γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἰδιαιτερότητά τους, ἐπέλεξαν τὸν ἀπομονωτισμό: περιορίστηκαν αὐστηρὰ στὸ συνοικισμό τους καὶ ἐνέτειναν, ἀκόμη περισσότερο, τὴ στροφὴ τους στὴ γεωργία. Ὅλη ἡ ὑπαιθρος χώρα τοὺς ἀνῆκε καὶ στὴν καλλιέργειά της ἐπιδόθηκαν συστηματικότερα.

Διαμορφώθηκαν, ἔτσι, δύο κόσμοι, ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλο, ποὺ τοὺς χωρίζαν ὄχι μόνο τὸ θρησκευτικὸ δόγμα ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὲς οἰκονομικὲς καὶ πολιτισμικὲς διαφορὲς. Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τους, τουλάχιστον ὡς τὰ τέλη τοῦ 19οῦ αἰῶνα, δὲν ἦταν εὐκόλη, ἐνῶ δὲν ἔλειψαν περιπτώσεις ἀντιπαράθεσων καὶ συγκρούσεων. Στὶς ἀρχὲς κυρίως τοῦ αἰῶνα μας διευρύνθηκε ὁ ἀριθμὸς τῶν καθολικῶν Συριανῶν ποὺ εἶχαν καταστήματα στὴν κάτω πόλη, τὴν Ἑρμούπολη δηλαδή, ἐνῶ ἄλλοι δούλευαν, κυρίως γυναῖκες, στὰ τότε ἀκμάζοντα ἐργοστάσια ὑφαντουργίας. Οἱ οἰκονομικὲς σχέσεις πύκνωσαν. Στὸ ἐπίπεδο, ὥστόσο, τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἰδιαίτερα τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο φύλων, οἱ ἀπαγορεύσεις ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ ἀντίστοιχες ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς καὶ στὶς δύο πλευρὲς ἦταν, μέχρι πρόσφατα, ἀσφυκτικὲς².

1. Ἡ πρώτη μορφή τοῦ παρόντος κειμένου ἀνακοινώθηκε στὸ συνέδριο ποὺ ὁργάνωσαν (Ἀθήνα, 3-4 Μαΐου 1996) τὰ Ἀρχεῖα Σύγχρονης Κοινωνικῆς Ἱστορίας μὲ θέμα “Ἀρχεὶακὲς διαθέσιμότητες καὶ σύγχρονη κοινωνικὴ ἱστορία”.

2. Γιὰ τὶς σχέσεις καθολικῶν-ὀρθοδόξων στὴ Σύρο, κυρίως κατὰ τὸ 19ο αἰῶνα, βλ. σύντομα Christos Loukos, “La petite ville face à la grande: le cas d’Ano Syra au XIXe siècle”,

Στο ερώτημα αν οι Ιταλοί κατακτητές, καθολικοί το θρήσκευμα, φέθηκαν ευνοϊκότερα στους καθολικούς κατοίκους της Σύρου απ' ό,τι στους ορθόδοξους, οι απαντήσεις των Συριανών που έζησαν τα δραματικά γεγονότα της Κατοχής δεν θα ήταν όμοιόμορφες. Η διάσταση αυτή στην εκτίμηση του πρόσφατου παρελθόντος φάνηκε έντονότερα από τις αντιδράσεις που προκάλεσε πρόσφατο (1991) αφιέρωμα τοπικού περιοδικού στα χρόνια 1941-1944³.

Στο αφιέρωμα αυτό, σε μία προσπάθεια να εξαρθεί ή κοινή μοίρα όλου του πληθυσμού και να παρασιωπηθούν οι αντιπαλότητες, που όμως ήταν πραγματικότητα στις σχέσεις των δύο κοινοτήτων, παρουσιάστηκαν αριθμοί και αφηγήσεις που επιχειρούν να δείξουν ότι οι ανθρώπινες απώλειες λόγω της πείνας ήταν περισσότερες αναλογικά στους καθολικούς, παρά το γεγονός ότι αυτοί έλεγχαν την αγροτική παραγωγή του νησιού⁴. Αυτές οι υπερβολές, που σε μεγάλο βαθμό οφείλονται σε ιστορικό ερασιτεχνισμό, και ό δύσκολα κρυπτόμενος απολογητικός χαρακτήρας του αφιερώματος στο λεπτό αυτό ζήτημα, έδειξε άκριβως ότι στις συνειδήσεις πολλών σύγχρονων Συριανών το πρόβλημα των σχέσεων με τον κατακτητή έχει μέν απωθηθεί, δεν έχει όμως ξεχαστεί, όταν μάλιστα παραμένουν έντονες οι αναμνήσεις μιας πραγματικής έκatóμβης⁵.

Το μέγεθος της έκatóμβης δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Δίνω ένδεικτικά κά-

³Αριάδνη, τ. 7 (1994), σσ. 151-164. Για τους καθολικούς γενικότερα, βλ. Α. Δρακάκης, *Η Σύρος επί Τουρκοκρατίας*, Έρμούπολη 1948· Μ. Ν. Ρούσσο-Μηλιδώνης, *Syros sacra. Θρησκευτική ιστορία της Σύρου*, Αθήνα 1993.

3. Συριανά γράμματα, τχ. 15 (Ιούλιος 1991), αφιέρωμα: "Η Σύρος κατά την Ιταλογερμανική Κατοχή (5.5.1941-10.10.1944). Πενήντα χρόνια από την είσοδο του συριανού λαού στην υπέρτατη δοκιμασία".

4. Δ. Β. Βαρθαλίτης, "Η κίνηση του πληθυσμού της Σύρας κατά την Κατοχή", Συριανά γράμματα, τχ. 15 (Ιούλιος 1991), σσ. 251-252· Τέτα Β. Βαρθαλίτη, "Κατοχικές αναμνήσεις", δ.π., σ. 226: "Οι χωρικοί του Μάνα και της Βάρης πεθαίνανε πιο πολύ από τους Έρμουπολίτες" [Ανώνυμος], "Αναστέναξε ή Βάρη από το ξύλο στην Κατοχή", δ.π., σ. 224: "Μας υποχρέωναν να κοιμόμαστε νωρίς το βράδυ και έρχόντουσαν οι Ιταλοί και μας κλέβανε τα προϊόντα μας για να τα πᾶνε στις γκόμενές τους στην Έρμούπολη". "Η μαρτυρία ενός Συριανού Καθολικού κληρικού. Από τις αναμνήσεις του Αρχιεπισκόπου Τήνου Ιωάννη Περγή", δ.π., σ. 233: "Καλύτερη μεταχείριση είχαν οι Ορθόδοξοι και οι Έρμουπολίτες από τους Καθολικούς και τους χωρικούς. Δεν έδειξαν καμία προτίμηση στους Καθολικούς οι κατακτητές. Συχνά παραπονιόμαστε, διότι δεν μας έδιναν τα ίδια, αλλά λιγότερα... Δεν ήταν οι Καθολικοί που πηγαίνανε στις διασκεδάσεις και στα τσάγια των κατακτητών. Κανένας Καθολικός Συριανός δεν πλούτισε ή απόκτησε κάποια θέση αυτή την περίοδο".

5. Στο πρόσφατο δημοσίευμα του Δημήτρη Ν. Χάλαρη, *Τά Κατοχικά*, τ. Α' - Β', Αθήνα, Σ. Βογιατζή και Σία, 1997, επιχειρείται, κατά κάποιο τρόπο, ένας αντίλογος στο παραπάνω τεύχος των Συριανών γραμμάτων. Με τον ίδιο όμως ιστορικό ερασιτεχνισμό. Παρόλα αυτά, και τα δύο δημοσιεύματα παρέχουν ποικίλα στοιχεία και μαρτυρίες που μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμο υλικό για υποθέσεις έρευνας.

ποια στοιχεία. Τους τρεις πρώτους μήνες του 1942 πέθαναν 1012 Έρμουπολίτες, δηλαδή 3-4 φορές περισσότεροι από όσους πέθαναν όλο το χρόνο σε όμαλές περιόδους⁶. Αυτοί οι 1012 αποτελούν το 5,7% του τότε πληθυσμού, που ανερχόταν, κατά μία σύγχρονη μαρτυρία, σε 17.703 κατοίκους⁷.

Οι υπόλοιποι κάτοικοι του νησιού κατανέμονται, σύμφωνα με την ίδια πηγή, ως εξής:

Κοινότης	Σύρου	2.550
»	Γαλησσά	537
»	Χρούσσων	266
»	Ποσειδωνίας	1.153
»	Πάγου	724
»	Βάρης	1.071
»	Μάννα	<u>1.314</u>
		7.615
Δήμος Έρμουπόλεως		<u>17.703</u>
		25.318

6. Για τους 1012 θανάτους βλ. τα ληξιαρχικά βιβλία του Δήμου Έρμούπολης και το έγγραφο “Συγκριτικός πίναξ θανόντων των μηνών Ιανουαρίου, Φεβρουαρίου, Μαρτίου και Απριλίου 1941 και 1942 εν τῷ νομῷ Κυκλάδων”, ΓΑΚ, Ἀρχεῖα Νομοῦ Κυκλάδων [στό ἐξῆς ΑΝΚ], Ἰταλικὸ Ἀρχεῖο Κατοχῆς [στό ἐξῆς ΙΑΚ], φακ. 209. Ὁ μέσος ὁρος θανάτων τὰ ἔτη 1940-1941 δὲν ὑπερέβαινε, τοὺς μήνες Ἰανουάριο-Μάρτιο, τὰ 25-30 ἄτομα· βλ. ἐκθεση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ὑγεινομικοῦ Κέντρου Κυκλάδων, 14.4.1942: ΓΑΚ, ΑΝΚ, Δημοτικὸ Ἀρχεῖο Έρμούπολης [στό ἐξῆς ΔΑΕ], Ι/Δημόσια Ὑγεία/8.

7. Χρησιμοποιῶ κυρίως σύγχρονες με τὰ γεγονότα μαρτυρίες· βλ. ἐγγραφο τῆς Νομαρχίας Κυκλάδων πρὸς τὴν Ἰταλικὴ Στρατιωτικὴ Διοίκηση Κυκλάδων, 29.4.1942: ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΙΑΚ, φακ. 203. Ἐκεῖ σημειώνεται ὅτι ὁ πίνακας τοῦ πληθυσμοῦ καταρτίστηκε “μετὰ τὸν γενόμενον ἐλεγχον ὃν διενήργησε τὸ ἀρμόδιον Γραφεῖον Ἐπισιτισμοῦ τοῦ Δήμου Έρμουπόλεως διὰ τὴν νῆσον Σῦρον”. Βλ. στό ἴδιο, καὶ ἄλλο πίνακα, στὰ ἰταλικά καὶ ἀνυπόγραφο, ὅπου οἱ ἀριθμοὶ κάπως διαφέρουν: σύνολο γιὰ ὅλη τὴ Σύρο 23.027 κάτοικοι. Προτιμήθηκαν, γιὰ τὴν ἀνάλυση, οἱ ἀριθμοὶ τοῦ παραπάνω πίνακα τῆς Νομαρχίας (1942), με τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἴσως, καταγράφουν κάποιες ἀπὸ τὶς δημογραφικὲς ἀλλαγές οἱ ὁποῖες συνέβησαν στό νησί κατὰ τὸ διάστημα ποὺ μεσολάβησε ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἀπογραφή τοῦ 1940:

	<u>Ἀπογραφή 1940</u>	<u>Πίνακας 1942</u>
Έρμούπολη	18.925 κάτοικοι	17.703
Ἄνω Σύρος	2.732	2.550
Χωριά	<u>4.264</u>	<u>5.065</u>
Σύνολο	25.921	25.318

Με δυο λόγια, στην Έρμούπολη πέθαναν περίπου 60 στους 1000· οί περισσότεροι από εξάντληση του οργανισμού λόγω άσιτίας. Τò αντίστοιχο ποσοστό για τούς υπόλοιπους κατοίκους του νησιού (7.615), στή μεγάλη τους πλειοψηφία καθολικοί, είναι 19-20 θάνατοι στά χίλια άτομα. Λέγοντας, ώστόσο, καθολικοί, έννοοῦμε καί τούς κατοίκους του οίκισμού τῆς Ἄνω Σύρου (κοινότης Σύρου στον παραπάνω πίνακα), που είναι τρόπον τινά τò αστικό κέντρο, καί τούς γεωργούς που κατοικοῦν τὰ περισσότερα χωριά του νησιού καί ἐκμεταλλεύονται τò σύνολο σχεδόν τῆς παραγωγῆς. Οί διαφορές μεταξύ “αστῶν” καθολικῶν, που διαμένουν δηλαδή στην πόλη, καί ἀγροτῶν ὅσον ἀφορᾷ στην ἐξεταζόμενη θνησιμότητα είναι σημαντικές:

Σύμφωνα μέ δηλώσεις τῶν ἰδίων τῶν προέδρων τῶν κοινοτήτων πρὸς τίς ἰταλικές ἀρχές, στή Βάρη, που είναι τò πλουσιότερο χωριό τῶν καθολικῶν, τò Φεβρουάριο καί τò Μάρτιο του 1942 πέθαναν, σέ σύνολο πληθυσμοῦ 1071 κατοίκων, 2 καί 3 άτομα ἀντίστοιχα⁸. Στόν οίκισμό τῆς Ἄνω Σύρου, που εἶχε 2,5 φορές περισσότερους κατοίκους (2550), πέθαναν, τούς ἰδίους μήνες, ἀντίστοιχα 31 καί 39 άτομα⁹.

Συνέβη, ἐπομένως, καί στή Σύρο ὅ,τι συνέβη καί στην υπόλοιπη Ἑλλάδα. Ἡ Έρμούπολη καί ἡ Ἄνω Σύρος, μέ κάποιες διαφορές που θά ἐξετασθοῦν παρακάτω, πλήρωσαν, ἀνεξάρτητα ἀπό τò δόγμα τῶν κατοίκων τους, ἀκριβὰ σέ ζωές λόγω τῆς πείνας. Οί χωρικοί, που ἔτυχε στην περίπτωσή μας νά είναι καθολικοί, κατέχοντες τὰ ἀγαθὰ που ἐξασφάλιζαν τήν ἐπιβίωση, διῆλθαν τῇ δοκιμασίᾳ λιγότερο ὀδυνηρά. Ἴσως, μερικές φορές, νά ἐκδικήθηκαν, τώρα που μποροῦσαν, τήν πόλη που ἐπανειλημμένα τούς εἶχε ἐκμεταλλευθεῖ, περιφρονήσει καί καταπιέσει. Ἡ στάση τους δέν φαίνεται νά διέφερε, σέ γενικές γραμμές, ἀπό ἀνάλογη χωρικῶν που διέμεναν κυρίως στην περιφέρεια ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων οἱ ὁποῖες ἐξίσου δοκιμάστηκαν ἀπό τήν πείνα· κορυφαῖο παράδειγμα

Τὰ στοιχεῖα του 1940 βλ. πρόχειρα στον E. Kolodny, “Hermoupolis-Syra. Naissance et évolution d’une ville insulaire grecque”, *Méditerranée*, ἀρ. 2 (Ἀπρίλιος-Ἰούνιος 1969), σ. 193. Για τò μέγεθος τῆς ἐκατόμβης, βλ. του ἰδίου, *La population des îles de la Grèce. Essai de géographie insulaire en Méditerranée Orientale*, Aix-en-Provence, Edisud, 1974, τ. Β’, σ. 653: “Pendant les années 1941-45 Hermoupolis enregistre 1701 naissances et 4051 décès: aucune autre ville grecque n’a connu une mortalité aussi catastrophique”. Βλ. καί σσ. 614, 628, διάγραμμα K4.

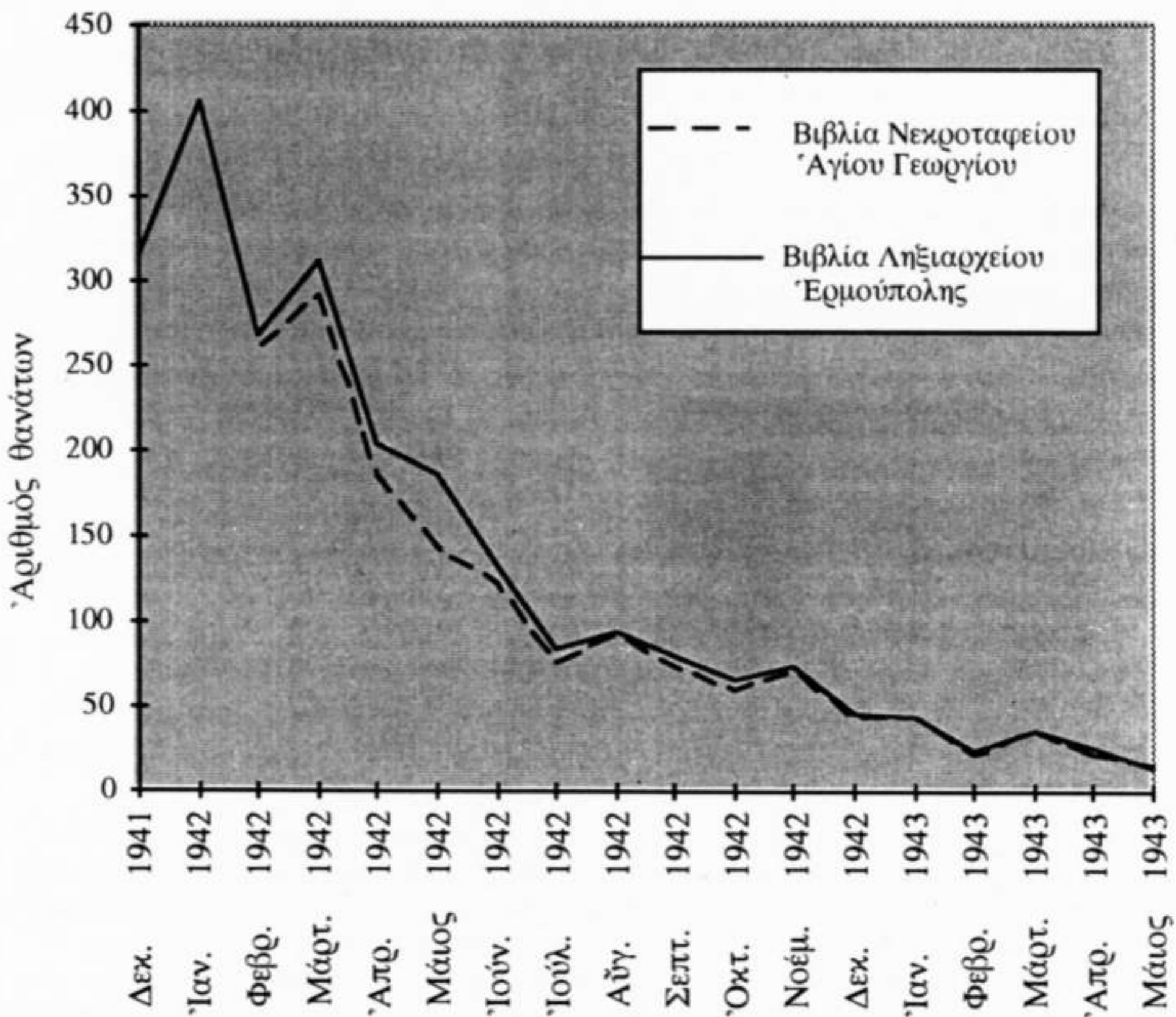
8. Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Βάρης-Σύρου πρὸς τὸν δήμαρχο Έρμουπόλεως, 13.4.1942: ANK, ΙΑΚ, φακ. 209. Τούς ἀντίστοιχους μήνες του 1941 οἱ θάνατοι ἦταν 1 καί 1.

9. Πρόεδρος τῆς Κοινότητος Σύρου πρὸς τὸν δήμαρχο Έρμουπόλεως, 10.4.1942: ANK, ΙΑΚ, φακ. 209. Τούς ἀντίστοιχους μήνες του 1941 οἱ θάνατοι ἦταν 4 καί 7.

ή πρωτεύουσα¹⁰. Στη Σύρο, όμως, οί αντιπαλότητες του παρελθόντος έδωσαν άλλο περιεχόμενο στις πράξεις και τις συμπεριφορές.

Θά μπορούσε νά διατυπωθεῖ ή ακόλουθη έρώτηση: πώς προήλθαν αὐτοί οί αριθμοί τῶν θανάτων και ἄν, και σέ ποιό βαθμό, εἶναι αξιόπιστοι. Έχω χρησιμοποιήσει μέχρι στιγμής τὰ ληξιαρχικά βιβλία τῶν δήμων Έρμούπολης και Ἄνω Σύρου· δέν συμβουλευθήκα ακόμη τὰ αντίστοιχα βιβλία τῶν κοινοτήτων και τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰ ἐλλείποντα στοιχεῖα κάλυψε, σέ μεγάλο βαθμό, τὸ δημοτικό ἀρχεῖο, ὅπου, μεταξύ ἄλλων, ὑπάρχουν πιστοποιητικά θανάτου τῶν ἱατρῶν τῆς πόλης, βεβαιώσεις ἀπορίας τῶν κληρικῶν γιά δωρεάν ταφή, κατα-

Δηλωθέντες θάνατοι στό Ληξιαρχεῖο και τὸ Νεκροταφεῖο Έρμούπολης

10. Βλ. πρόχειρα Μ. Mazower, *Στὴν Ἑλλάδα τοῦ Χίτλερ. Ἡ ἐμπειρία τῆς Κατοχῆς*, Ἀθήνα, Ἀλεξάνδρεια, 1996, ὅπου στίς σσ. 76-78 και γιά τὴ Σύρο. Βλ., ἐπίσης, Γ. Μαργαρίτης, *Ἀπὸ τὴν ἥττα στὴν ἐξέγερση. Ἑλλάδα: ἀνοιξη 1941 - φθινόπωρο 1942*, Ἀθήνα, Ὁ Πολίτης, 1996.

στάσεις ένταφιασθέντων απόρων, δελτία αποθεμάτων τροφίμων, μέτρα για την πρόληψη επιδημιών, πληροφορίες για την κατασκευή νέου χώρου στο νεκροταφείο ό οποίος έπειγόντως διευθετήθηκε για να καλύψει τις πιεστικές ανάγκες, ή τύχη των κρατουμένων στις φυλακές, κλπ.¹¹

Η τεχνική υπηρεσία του δήμου Έρμούπολης κατάρτισε αναλυτικά διαγράμματα όπου παρακολουθούνται, μέρα με τη μέρα οί θάνατοι από τὸ Δεκέμβριο 1941 ὡς καὶ τὸ Μάιο 1943. Τὰ διαγράμματα, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες περιπτώσεις, εἶναι δύο γιὰ κάθε μήνα: στὸ ἓνα, ὅπου ἡ καμπύλη τῶν θανάτων δηλώνεται με κόκκινο μολύβι, τὰ στοιχεῖα ἔχουν ἀντληθεῖ ἀπὸ τὰ ληξιαρχικά βιβλία· στὸ ἄλλο ἡ καμπύλη εἶναι με μπλὲ καὶ οἱ πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ νεκροταφείου. Συνδυασμός, προφανῶς, πηγῶν, γιὰ νὰ ἐξακριβωθοῦν τὰ πραγματικά δεδομένα. Οἱ διαφορὲς τῶν δύο αὐτῶν μαρτυριῶν εἶναι, τὶς περισσότερες φορές, σχετικὰ μικρὲς¹².

Μὲ δυὸ λόγια, ὅλος ὁ πλοῦτος ἐνὸς δημοτικοῦ ἀρχείου ποὺ τὴν ἔλλειψή του αἰσθανόμαστε ἔντονα ὅταν ἀναφερόμαστε στὴν Ἀθήνα¹³.

11. Βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς ἐνότητες τοῦ ΔΑΕ: Δ/Ε/Θάνατοι/6, 8, 9, 11· Ι/Δημοτικὸ Νοσοκομεῖο/10, 12· Ι/Δημόσια Ὑγεία/8, 10· Ο/Β/Αποθέματα-ἐπισιτισμός/4, 5, 6, 7.

12. Δίνονται ἀναλυτικὰ οἱ ἀριθμοὶ τῶν θανάτων βάσει τῶν ὁποίων καταρτίσθηκε τὸ παραπάνω διάγραμμα:

		Βιβλία Νεκροταφείου Ἀγίου Γεωργίου	Βιβλία Ληξιαρχείου Ἐρμουπόλεως			Βιβλία Νεκροταφείου Ἀγίου Γεωργίου	Βιβλία Ληξιαρχείου Ἐρμουπόλεως
Δεκ.	1941	-	316	Σεπτ.	1942	75	81
Ἰαν.	1942	-	407	Ὀκτ.	1942	61	67
Φεβρ.	1942	261	269	Νοέμ.	1942	73	74
Μάρτ.	1942	293	312	Δεκ.	1942	45	47
Ἀπρ.	1942	187	205	Ἰαν.	1943	45	44
Μάιος	1942	144	186	Φεβρ.	1943	22	25
Ἰούν.	1942	122	133	Μάρτ.	1943	36	37
Ἰούλ.	1942	76	84	Ἀπρ.	1943	23	26
Αὐγ.	1942	92	95	Μάιος	1943	17	15
						1572	1700

Στὴ δεύτερη στήλη δὲν ὑπολογίστηκαν κατὰ τὴν πρόσθεση οἱ μῆνες Δεκ. 1941 καὶ Ἰαν. 1942. Τὰ διαγράμματα βλ. ΔΑΕ, Δ/Ε/Θάνατοι/10. Δύο ἐπὶ πλέον διαγράμματα, σχεδιασμένα με βάση μόνο τὰ βιβλία τοῦ ληξιαρχείου, μάλλον εἶναι τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου 1943. Ἡ δική μου μέτρηση τῶν ληξιαρχικῶν πράξεων ὁδηγεῖ σὲ μικρὲς διαφοροποιήσεις, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν τροποποιοῦν τὶς γενικότερες τάσεις ποὺ ἐδῶ περιγράφονται.

13. Γιὰ μιὰ πρώτη προσέγγιση τῶν θανάτων ἀπὸ πείνα στὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιά κατὰ τὴν Κατοχή, βλ. V.G. Valaoras, "Some effects of famine on the population of Greece", *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, τ. 24/3 (Ἰούλιος 1946), κυρίως σσ. 215-225. Ἡ πρωτοποριακὴ αὐτὴ ἐργασία δὲν φαίνεται, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὴν Ἀθήνα καὶ τὸν Πειραιά, νὰ εἶχε συνέχεια.

Ἡ Σύρος καὶ οἱ Κυκλάδες γενικότερα διαθέτουν γιὰ τὴν περίοδο 1941-1943 καὶ τὴ μαρτυρία ποὺ ἄφησε γι' αὐτὲς ὁ κατακτητής. Τὸ Ἰταλικὸ Ἀρχεῖο Κατοχῆς, μὲ τὴν πολυμορφία του, ἐπιτρέπει καὶ μιὰ ἄλλη ὀπτική γωνία γιὰ τὰ κρίσιμα αὐτὰ χρόνια, ὅταν δοκιμάστηκαν ὄχι μόνον οἱ ζωὲς ἀλλὰ καὶ οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων¹⁴.

Ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς, ἃς ἔλθουμε τώρα στοὺς ἀνθρώπους καὶ ἃς δοῦμε ποιοὶ ἦταν αὐτοὶ ποὺ σὲ τόσο ὑψηλὰ ποσοστὰ πέθαναν στὴ Σύρο τὸ χειμῶνα κυρίως τοῦ 1941-1942. Ἐνα δεῖγμα ληξιαρχικῶν πράξεων, τοῦ Ἰανουαρίου 1942, ἐπιβεβαιώνει ὅ,τι γνωρίζαμε ἀπὸ ἀντίστοιχες περιπτώσεις¹⁵. Πλήττονται κυρίως οἱ μεγάλες ἡλικίες: οἱ θανόντες πάνω ἀπὸ 50 ἐτῶν φθάνουν τὸ 60-70% τοῦ συνόλου¹⁶, καὶ μεταξὺ αὐτῶν οἱ ἄντρες εἶναι τὰ 3/5 περίπου. Τὰ βρέφη ἐκπροσωποῦνται μὲ χαμηλοὺς ἀριθμούς.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἄνδρες ἡλικίας 20-40 ἐτῶν εἶναι ἐργάτες. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκει, στὸ δεῖγμα μας, τὸ 1/4 περίπου τῶν θανόντων στὴν Ἑρμούπολη. Πρόκειται, προφανῶς, γιὰ ἐργαζόμενους στὴ βιομηχανία καὶ τὸ λιμάνι. Οἱ ὑπόλοιποι δὲν φαίνεται νὰ βρίσκονται σὲ πολὺ καλύτερη οἰκονομικὴ κατάσταση: ὑδροχρωματιστές, στιλβωτὴς ὑποδημάτων, βυρσοδέψης, ἀχθοφόρος, τελωνοφύλακας, λεμβοῦχος, θυρωρός, καπνοπώλης, συνταξιούχος· καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς ἑπτὰ ἐπαῖτες (4 ἄνδρες, 3 γυναῖκες). Ἡ παντελὴς ἀπουσία οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ ἰσχυρῶν εἶναι ἔντονα αἰσθητὴ. Τὸ ὄνομα ἔμπορος, γιὰ παράδειγμα, δὲν συναντᾶται, σὲ μιὰ πόλη ἐμπόρων, καθόλου. Μιὰ σαφὴς ἀνισότητα ἀπέναντι στὸ θάνατο ποὺ θυμίζει πολὺ τὶς περιόδους τῶν μεγάλων ἐπιδημιῶν. Ἡ ἀνισότητα αὐτὴ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἔντονη παρουσία τῶν ὑποβαθμισμένων συνοικιῶν στοὺς καταλόγους τῶν νεκρῶν¹⁷.

Τὸ σκηνικὸ δὲν εἶναι διαφορετικὸ στὴν Ἀνω Σύρο: ἑπτὰ στοὺς 39 θανόντες τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1942 δηλώνονται ὡς ἐργατικοὶ καὶ οἱ περισσότεροι εἶναι

14. Ἐπέμεινα λίγο στὴν παρουσίαση τῶν πηγῶν. Συμφωνῶ, φυσικά, ὅτι οἱ πηγὲς δὲν μιλοῦν μόνες τους, ἀλλὰ ἀπαντοῦν στὰ ἐρωτήματα ποὺ τοὺς θέτουμε. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ λόγος εἶναι γιὰ ἀρχεϊακὲς διαθεσιμότητες, θὰ ὑποστήριζα ὅτι ὑπάρχουν ἀρχεϊακὰ σύνολα ποὺ ἂν ὁ ἱστορικὸς ἀγνοήσει τὸ ἀνάπτυγμα τῶν πληροφοριῶν τους ἢ χρησιμοποιήσει μόνον ἐπιλεκτικὰ κάποιες μόνον ἀπ' αὐτὲς, κινδυνεύει, ὅσο θεωρητικὸ ὄπλισμό καὶ ἂν διαθέτει, νὰ δώσει μονοσήμαντες ἐρμηνεῖες, μιὰ ὄψη τῆς πολὺπλοκης πραγματικότητας.

15. Βλ. κυρίως Violetta Hionidou, "The demography of a Greek famine: Mykonos, 1941-1942", *Continuity and Change*, τ. 10/2 (1995), σσ. 290-293.

16. Δήμαρχος Ἑρμουπόλεως πρὸς Στρατιωτικὴ Διοίκηση Κυκλάδων, 24.1.1942: ANK, IAK, φακ. 209: Ἀπὸ 1-24 Ἰανουαρίου 1942 πέθαναν στὴν Ἑρμούπολη 321 ἄτομα. Ἀπὸ αὐτά, 34 ἦταν ἡλικίας μέχρι 15 ἐτῶν, 59 μέχρι 40 καὶ 228 ἄνω τῶν 40 ἐτῶν.

17. "Κατάστασις ἐνταφιασθέντων ἀνέργων" (1.1.1942-10.1.1942): ΔΑΕ, Ι/Νεκροταφεῖο /9.

μικρῆς σχετικὰ ἡλικίας¹⁸. Ἄλλα ἐπαγγέλματα τῶν νεκρῶν: ὑποδηματοποιός, ράπτης, κρεοπώλης, λεβητοποιός, συνταξιούχος, γεωργός. Φτωχοί, ἐπομένως, πού φαίνεται ὅτι ἐπλήγησαν γιά τοὺς ἴδιους σχεδόν λόγους μέ τοὺς Ἑρμουπολίτες: ἀνεργία, ἔνδεια, ἀδυναμία ἐξεύρεσης βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς. Τό γεγονός ὅτι ἦταν καθολικοί δέν φαίνεται νά τοὺς βοήθησε. Μπορεῖ μόνο νά υποστηριχθεῖ ὅτι ἓνα τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἄνω Σύρου κατεῖχε ἐνδεχομένως κάποια ἀγροτεμάχια ἢ εἶχε συγγενικές σχέσεις μέ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν καί μπόρεσε, ἔτσι, νά ἀπαλύνει κάπως τή θέση του καί νά ἀποφύγει τοὺς πολλοὺς θανάτους πού ὑπέστησαν οἱ στερημένοι ἀπὸ τέτοιες ἀντισταθμίσεις συμπολίτες τους. Ἐξηγεῖται, κατὰ συνέπεια, καί ἡ διαφορὰ μεταξὺ Ἑρμούπολης καί Ἄνω Σύρου στό ποσοστό αὐξησης τῶν θανάτων σέ σύγκριση μέ τό 1941. Συγκεκριμένα, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1942 πέθαναν στήν Ἄνω Σύρο 6 φορές περισσότεροι ἀπ' ὅ,τι τό 1941. Γιά τήν Ἑρμούπολη, ὁ ἀντίστοιχος ἀριθμός εἶναι 11 φορές περισσότεροι¹⁹.

Οἱ θάνατοι μειώθηκαν σταδιακὰ μέσα στό 1942. Ὡστόσο, φαίνεται ὅτι ἔγιναν ἐπιλεκτικοί γιά τίς πολὺ μικρές ἡλικίες (βρέφη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον) καί, κυρίως, γιά τοὺς ἐφήβους καί τίς ἡλικίες 20-30 ἐτῶν, πού θερίζονταν τώρα ἀπὸ τή φυματίωση, φυσική συνέπεια τῆς ἐξασθένησης τῶν ὀργανισμῶν. Ἡ παρακολούθηση ὅλου τοῦ φαινομένου τῶν θανάτων, καθὼς καί τῶν γεννήσεων²⁰ καί γάμων, ξεφεύγει ἀπὸ τὰ ὅρια αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Ἐντάσσεται κι αὐτό σέ μιὰ εὐρύτερη ἐρευνητική προσπάθεια πού στοχεύει νά δεῖ συνολικά πῶς ἡ κοινωνία τῆς Σύρου βίωσε τὸν μείζονα καταναγκασμὸ τῆς ξενικῆς κατοχῆς²¹.

Ἦταν πολλὰ τὰ αἷτια πού προκάλεσαν τὴν πείνα στή Σύρο καί μόνον ἂν ἐξετασθοῦν στή διαπλοκή τους μπορεῖ νά φανεῖ ἡ δραστική τους ἐπενέργεια στοὺς κατοίκους: ἡ μικρὴ σέ σύγκριση μέ τὸν πληθυσμὸ παραγωγὴ βασικῶν

18. Πβλ. ἐπιστολὴ τοῦ ἐπισκόπου Ἄνω Σύρου πρὸς τὸν διοικητὴ τῶν ἰταλικῶν στρατευμάτων, 3.1.1942: “Πεθαίνουν κυρίως οἱ ἄνδρες, οἱ ἐργάτες”: στό ἀνώνυμο ἄρθρο “Ὁ ρόλος τοῦ Ἐπισκόπου Ἀντωνίου-Γρηγορίου Βουτσίνου”, *Συριανά γράμματα*, ὁ.π., σ. 280.

19. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ληξιαρχικά βιβλία καί τῶν δύο δήμων.

19. Στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ληξιαρχικά βιβλία καί τῶν δύο δήμων.

20. Βλ. ἐκθεση τοῦ διευθυντῆ τοῦ Ὑγειονομικοῦ Κέντρου Κυκλάδων, 14.4.1942: ΔΑΕ, Ι/Δημόσια Ὑγεία/8: ἐνῶ τὸν Ἰανουάριο, Φεβρουάριο καί Μάρτιο τοῦ 1942 οἱ γεννήσεις ἦταν 38, 39 καί 27, τοὺς ἀντίστοιχους μῆνες τοῦ 1940-1941 ἐφθάναν τίς 45-55 κατὰ μῆνα. Βλ. ἐπίσης Hionidou, ὁ.π., σσ. 288-290· E. Kolodny, *La population des îles....*, ὁ.π., τ. Β', σ. 614: ὁ μέσος ὁρὸς τῆς γεννητικότητας ἔπεσε ἀπὸ 21,4 ο/οο πού ἦταν στὰ ἔτη 1936-1940 σέ 16,2 κατὰ τὸ 1941-1942· καί ἡ ἀντίστοιχη θνησιμότητα ἀνῆλθε ἀπὸ 16,6 σέ 79,7 ο/οο.

21. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ἐντάσσεται στό ἐρευνητικὸ πρόγραμμα “Ἡ πόλη στοὺς νεότερους χρόνους” τοῦ Ἰνστιτούτου Μεσογειακῶν Σπουδῶν.

ἀγαθῶν δὲν μπόρεσε, λόγω τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν συμμάχων καὶ ἄλλων ἐμποδίων πού ἔφερε ὁ πόλεμος, νὰ καλυφθεῖ μὲ εἰσαγωγές· οἱ Ἴταλοί, μὲ τὴν παρουσία τους καὶ τὶς διαρπαγές τους, μείωσαν ἀκόμη περισσότερο τὰ διαθέσιμα ἀγαθὰ· ἡ διακοπὴ πλήθους ἐργασιῶν ἄφησε μεταξὺ τῶν φτωχότερων στρωμάτων πολλοὺς ἀνέργους, οἱ ὅποιοι γρήγορα ἐξάντλησαν τὰ ἀποθέματά τους καὶ τὰ τυχόν περιουσιακὰ τους στοιχεῖα πού θὰ μπορούσαν νὰ ἀνταλλάξουν μὲ τρόφιμα· ἡ αἰσχροκέρδεια καὶ ἀδιαφορία τῶν ἐχόντων· ἡ μαύρη ἀγορά· ἡ διαταραχὴ, λόγω τῆς παρουσίας ξένου κατακτητῆ, τοῦ κοινωνικοῦ ἵστού, γεγονὸς πού ἐμπόδισε νὰ ἐκδηλωθοῦν κάποιες ἀλληλεγγυότητες, οἱ ὁποῖες, ἐνδεχομένως, νὰ εἶχαν ὑπάρξει μέσα σὲ ἄλλο πολιτικὸ πλαίσιο²².

Ἡ ραγδαία ἐπιδείνωση τῶν συνθηκῶν διαβίωσης ξάφνιασε τοὺς ἀσθενέστερους· τοὺς βρῆκε ἀπροετοίμαστους γιὰ μακρόχρονη μάχη μὲ τὴ στέρηση. Καὶ πρὶν προλάβουν νὰ ξεπεράσουν, οἱ περισσότεροι, τὶς ἀναστολές πού ὑπαγόρευε ἡ ἀξιοπρέπειά τους καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν σὲ κάποιες αὐτοάμυνες, καταβλήθηκαν ἀπὸ τὸν θάνατο.

Οἱ εὐποροὶ, ἀντιθέτως, μπόρεσαν ἐγκαίρως νὰ σχηματίσουν τὰ ἀναγκαῖα, ἔστω καὶ μικρά, ἀποθέματα. Ὁ πλοίαρχος Θεόδωρος Ἰ. Καρακαλᾶς, τὸν ὁποῖο οἱ Ἴταλοί τοποθέτησαν τὸ 1942 στὴ θέση τοῦ προέδρου τῆς Διοικούσας Ἐπιτροπῆς τοῦ Δήμου Ἑρμουπόλεως, δήλωσε, τὸν Ὀκτώβριο 1941, ὅτι διέθετε:

4 ὁκ. ἄλευρα	1 ὁκ. βούτυρο
6 ὁκ. ὀσπρία ξερὰ	6 ὁκ. σταφίδα
19 ὁκ. λάδι	4 ὁκ. σαποῦνι ²³
4 ὁκ. ζάχαρη	

Ὁ συμβολαιογράφος Γεώργιος Λ. Ἀθανασούλιας δήλωσε, τὶς ἴδιες μέρες, τὰ ἀκόλουθα:

8 ὁκ. λάδι	10 ὁκ. γεώμηλα
5 ὁκ. σαποῦνι	2 ὁκ. ρύζι
2 ὁκ. βούτυρο	4,5 ὁκ. ὀσπρία ξερὰ διάφορα
5 ὁκ. σταφίδα	7 ὁκ. ζυμαρικά ²⁴

Ὁ θάνατος ἦταν, ἀσφαλῶς, ἡ πιὸ ὁρατὴ καὶ ὀδυνηρὴ ἐκδήλωση τῆς πείνας καὶ γενικότερα τῶν ἀνατροπῶν πού ἐπέφερε ἡ Κατοχή. Ὡστόσο, ὑπῆρξαν καὶ ἄλλες συνέπειες, λιγότερο ὁρατές. Μερικὲς ἀφοροῦν στὰ ψυχικὰ τραύματα πού ἡ πείνα, ὁ φόβος καὶ τὸ ἄγχος προκάλεσαν στοὺς κατοίκους τὴν περίοδο

22. Πβλ. Ε.Ν. Ροῦσσος, "Τὰ αἷτια τῆς συριανῆς πείνας", *Συριανὰ γράμματα*, ὁ.π., σ. 230· Hionidou, ὁ.π., σσ. 280-282.

23. Δήλωση [πρὸς τὴ δημοτικὴ ἀρχή], 25.10.1941: ΔΑΕ, Ο/Β/Αποθέματα-ἐπισιτισμός/7.

24. Δήλωση πρὸς τὴ δημοτικὴ ἀρχή, 25.10.1941: ΔΑΕ, Ο/Β/Αποθέματα-ἐπισιτισμός/7.

αὐτὴ καὶ φαίνεται ὅτι σφράγισαν τὶς συμπεριφορὲς πολλῶν ἀπὸ αὐτοῦς²⁵. Ἄλλες ἀναφέρονται στὶς κοινωνικὲς συνέπειες ἢ σὲ ἄλλες παραμέτρους. Δυὸ συνδέονται καὶ μὲ τοὺς μύθους ποὺ διατρέχουν αὐτὴ τὴν παρουσίαση καί, ἐπομένως, δικαιολογεῖται ἡ σύντομη ἀναφορὰ σ' αὐτές. Τὶς διατυπώνω μὲ τὴ μορφή ἐρωτημάτων:

Ποιὰ ἦταν ἡ στάση τῶν Συριανῶν, ὀρθόδοξων καὶ καθολικῶν, ἀπέναντι στὸν Ἰταλὸ καί, ἀπὸ τὸ 1943, Γερμανὸ κατακτητὴ καὶ ποιοὶ ὠφελήθηκαν ἀπὸ τὴν ξένη κυριαρχία; Ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι εὐκόλη καὶ δὲν θὰ τὴν διακινδυνεύσω τώρα. Θὰ τολμήσω μόνο νὰ ἐπισημάνω κάποιες πλευρὲς τοῦ θέματος ποὺ ἂν ἐρευνηθοῦν, ἴσως νὰ αὐξήσουν τὶς μαρτυρίες μας καὶ τὶς συνακόλουθες ἐρμηνεῖες.

Στὰ μέσα τοῦ 1941, πρὶν καταρρεύσει τὸ μέτωπο, τὸ μεταξικὸ καθεστῶς, καὶ κατὰ συνέπεια οἱ διορισμένες τοπικὲς ἀρχές, ὑποχρέωσαν τοὺς εὐποροὺς νὰ καταβάλουν, ὑπὸ μορφή ἐράνου, ποσὰ ποὺ ἦταν ἀναλογικὰ μὲ τὴν ἀκίνητη κυρίως περιουσία τους. Στὸ σχετικὸ ἐρανικὸ κατάλογο τῆς Ἑρμούπολης²⁶ παραelaύνουν πολλοὶ ἐκπρόσωποι τῆς μεσαιᾶς καὶ ἀνώτερης τάξης καὶ τὸ ποσὸ ποὺ καθορίζεται γιὰ τὸν καθένα ἐπιτρέπει τὴ σκιαγράφηση κάποιων ἱεραρχιῶν. Ἡ ἱεράρχηση θὰ μποροῦσε, φυσικά, νὰ προκύψει καλύτερα ἂν διαθέταμε φορολογικοὺς καταλόγους ἢ μὲ ἄλλα ἐνδεχομένως κριτήρια. Τὸ αἰτούμενο πάντως εἶναι νὰ διαγνώσουμε ἂν ἢ πρὶν τὴν Κατοχὴ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἱεραρχία ἄλλαξε καὶ ποιοὶ ὠφελήθηκαν ἢ ζημιώθηκαν κατὰ τὴν περίοδο 1941-1944.

Ποιοί, γιὰ παράδειγμα, ἦταν οἱ συμβαλλόμενοι στὶς ἀγοραπωλησίες ἀκινήτων πού, σύμφωνα μὲ τὶς καταγραφές τοῦ ὑποθηκοφυλακείου Σύρου, παρουσίασαν μιὰ ἐντυπωσιακὴ αὐξηση τὸ 1942 καὶ στὸν ὀρθόδοξο καὶ στὸν καθολικὸ πληθυσμό: ὑπερδιπλασιάστηκαν σὲ σύγκριση μὲ τὸ 1941, γιὰ νὰ πέσουν ἀπὸτομα τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς Κατοχῆς²⁷.

25. Βλ. Φ. Σκούρας κ.ἄ., *Ἡ ψυχοπαθολογία τῆς πείνας, τοῦ φόβου καὶ τοῦ ἄγχους*, Ἀθήνα, Ὀδυσσεύς, 1947, φωτομηχανικὴ ἐπανεκδόση: Ἀθήνα, Ὀδυσσεύς, 1991.

26. ΔΑΕ, Πρακτικὰ Διοικούσης Ἐπιτροπῆς, ἀρ. 13, 1.11.1940. Πρβλ. ἀντίστοιχους καταλόγους στὰ παραπάνω Πρακτικά, ἀρ. 20, 29.9.1942 καὶ ἀρ. 4, 1.2.1943.

27. Βλ. σχετικὴ καταγραφή τοῦ συμβολαιογράφου Μάρκου Προβελέγγιου, *Συριανὰ γράμματα*, ὁ.π., σ. 252:

	<u>Δῆμος Ἑρμούπολεως</u>	<u>Δῆμος Ἄνω Σύρου</u>
1941	182	249
1942	406	514
1943	108	164
1944	<u>61</u>	<u>139</u>
	757	1066

Είναι γνωστό ότι στη Σύρο, όπως και στις άλλες περιοχές της χώρας, παραπέμφθηκαν, αμέσως μετά την απελευθέρωση, εκατοντάδες άτομα, ορθόδοξοι και καθολικοί, για να δικαστούν με την κατηγορία ότι συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Σχηματίστηκαν δικογραφίες και κάποιοι πράγματι δικάστηκαν και καταδικάστηκαν. Οί περισσότεροι, ωστόσο, αθωώθηκαν με δικαστικές αποφάσεις και, κυρίως, με βουλεύματα. Πολλοί απ' αυτούς ίσως να είχαν κατηγορηθεί άδικα· άλλοι όμως, που αθωώθηκαν από το μετακατοχικό κράτος, είχαν πράγματι συνεργαστεί με τους Ιταλούς και τους Γερμανούς. Ένας απ' αυτούς ήταν και ο πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής του Δήμου Ερμουπόλεως, τον οποίο τοποθέτησαν οί Ιταλοί και για τὰ αποθέματα του οποίου σὲ τρόφιμα ἔγινε λόγος παραπάνω. Ο πρόεδρος αυτός, Θ. Καρακαλᾶς, τὸ Μάιο τοῦ 1942, ὅταν οί Ερμουπολίτες ἔθαβαν σωρηδὸν τοὺς νεκροὺς των, ἀνακήρυσσε τὸν Ἰταλὸ συνταγματάρχη Δούκα, στρατιωτικὸ διοικητὴ Κυκλάδων, ἐπίτιμο δημότη Ερμουπόλεως²⁸. Αθωώθηκε τὸ 1945 με τὸ αἰτιολογητικὸ ὅτι ναί μὲν διορίστηκε ἀπὸ τὶς ἀρχὲς κατοχῆς, ἀλλὰ δὲν ἀποδείχθηκε στὸ δικαστήριον ὅτι κατὰ τὴ θητεία του αὐτὴ ἐνήργησε “κατὰ τρόπον πιεστικὸν διὰ τὸν λαὸν” καὶ πρὸς ὄφελος τῶν Ἰταλῶν²⁹. “Ὅσον ἀφορᾷ στὴν παραπάνω ἐνέργειά του, πὺν συνεπαγόταν τὸ ἀδίκημα τῆς ἀναξιοῦτητας, αθωώθηκε καὶ γι’ αὐτήν, γιατί ἀποδείχθηκε ὅτι προέβη στὴν ὑπογραφή τοῦ σχετικοῦ ψηφίσματος “κατόπιν πίεσεως”³⁰. Μάρτυρες, ὡστόσο, εἶχαν καταθέσει ὅτι ὁ Καρακαλᾶς δὲν ἔκρυβε ὅτι ἦταν φανατικὸς Ἰταλόφιλος, ὅτι διέδιδε ὅτι τὸν πόλεμο θὰ κερδίσουν ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία, καὶ σὲ παράπονα τῶν δοκιμαζόμενων κατοίκων ἀπὸ τὴν πείνα φέρεται ὅτι εἶχε ἀπαντήσει: “Πρέπει νὰ πεθάνετε, διότι εἴσατε ἀγγλόφιλοι καὶ φίλοι τῶν συμμάχων ὅλοι οἱ Συριανοί”³¹. Αθωώθηκαν, ἐπίσης, καὶ δύο ἄλλα μέλη τῆς Διοικούσας Επιτροπῆς πὺν ἐπὶ πλέον εἶχαν χρησιμοποιήσει τὴ θέση τους γιὰ νὰ πουλήσουν στὴ μαύρη ἀγορὰ τῆς Ἀθήνας συριανὰ γεωργικὰ προϊόντα³².

Τὰ ἀρχεῖα τῶν δικῶν τῶν δοσιλόγων σώζονται³³ καὶ μιὰ μελέτη τους, με τὴν ψυχραιμία πὺν ὀφείλει νὰ ἔχει ὁ ἱστορικός, θὰ ἐπιτρέψει, ἐνδεχομένως, καὶ πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ σχέση ἀνάμεσα στοὺς μύθους πὺν σχηματίστηκαν καὶ τὶς πραγματικότητες. Τὸ ἐγχείρημα δὲν εἶναι, ὅπως ὑπο-

28. ΔΑΕ, Πρακτικά τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς, ἀρ. 125, 12.5.1942. Βλ. στὰ ἴδια Πρακτικά, ἀρ. 2, 7.11.1944, τὴν ἀνάκληση τῆς πράξης αὐτῆς ἀπὸ τὴν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση προκύψασα Διοικούσα Ἐπιτροπὴ.

29. Δ. Χάλαρης, *Τὰ Κατοχικά*, ὁ.π., τ. Β', σσ. 250-258.

30. Ὁ.π.

31. Ὁ.π., σ. 255.

32. Ὁ.π., σ. 254.

33. Πβλ. Ἐλένη Χαϊδιᾶ, “Εἰδικὸ δικαστήριον Θεσσαλονίκης (1945-1946): Ἡ περίπτωση τῶν οἰκονομικῶν δοσιλόγων”, *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, τ. 8 (1996), σσ. 201-210.

στήριξαν μερικοί, αναμόχλευση παθῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς βασικὲς προϋποθέσεις τῆς αὐτογνωσίας μας. Δὲν ἀποβλέπει στὴν κατανομὴ εὐθυνῶν, ἀλλὰ στὴν ἀνάδειξη τῶν καταστάσεων ποὺ καθόρισαν, στὴν κρίσιμη αὐτὴ περίοδο, τὶς στάσεις καὶ τὶς συμπεριφορὲς τῶν ἀτόμων καὶ τῶν κοινωνικῶν ομάδων³⁴.

34. Ἡ περίπτωση τῆς Σύρου ἴσως νὰ φαίνεται, λόγῳ τῆς παρουσίας καθολικῶν καὶ ὀρθοδόξων κατοίκων, ιδιόμορφη. Ἀναδεικνύει, ὅστόσο, τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλα προβλήματα ποὺ προκάλεσε ἡ Κατοχὴ στὶς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων. Μπορεῖ, ἐπομένως, νὰ λειτουργήσει ἐξίσου παραδειγματικὰ γιὰ παρόμοια φαινόμενα ποὺ συνέβησαν σὲ ἄλλες περιοχὲς τῆς χώρας.